

Н.Гордієнко

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРІОРИЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ НОРМ ДІТЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Інтеріоризація дітьми соціальних норм є основою їх соціалізації. Процес послідовного входження дитини в соціальне середовище супроводжується засвоєнням і відтворенням культури суспільства внаслідок взаємодії дитини як із наявними, так і з цілеспрямовано створюваними умовами життя на усіх її вікових етапах. Причому цей процес неможливий без активної участі самої дитини в засвоєнні широкого кола норм і цінностей, понять і навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя.

Зміст цього процесу визначається рівнем зацікавленості суспільства в тому, щоб його члени були свідомими громадянами (політичні норми), могли захистити свої честь і гідність відповідно до існуючих норм і законів (правові, морально-етичні норми), реалізувалися у професійній діяльності (організаційно-професійні норми), адекватно себе оцінювати як особистість. Коли суспільство не в змозі задовольнити потреби людини, то ресурс ідентичності вичерпується. Оскільки соціалізація дітей з інвалідністю нині відбувається в складних умовах, то щоб мінімізувати негативні впливи та запобігти ситуаціям, що призводять до десоціалізації особистості з інвалідністю, потрібна особистісно зорієнтована спеціалізована програма соціального виховання, яка найважливішими завданнями ставила б такі:

- підготовка до життя в процесі напрацювання дитини умінь і навичок повсякденної поведінки і спілкування з найближчим оточенням (сімейним, шкільним та ін.);
- суміщення центру уваги а) навчання та наслідування з б) набуття соціальних і професійних навичок.

З огляду на це належить виокремити бар'єри, які знижують можливості дитини з інвалідністю засвоювати базові соціальні норми, обґрунтувати роль шкільного се-

редовища як домінуючої у соціалізаційному процесі та окреслити шляхи здійснення цього процесу.

При інтеріоризації соціальних норм дітьми з інвалідністю виникає багато об'єктивних бар'єрів, спричинених певними обмеженнями, які зумовлюють цілий комплекс труднощів у їх соціальному розвитку і досягненні життєво важливих стандартів.

Зазвичай дослідники виділяють такі види об'єктивних бар'єрів:

- фізичні обмеження, що заважають самостійно рухатись та орієнтуватись у просторі, виконувати ті ролі, які виконують здорові люди;

- трудова сегрегація: через певні патології особа з інвалідністю має менші можливості брати участь у багатьох справах, які виконують здорові ровесники;

- матеріальна малозабезпеченість, спричинена невисокими пенсійними виплатами;

- просторово-середовищний бар'єр, що виникає з самої організації життя особи з інвалідністю (нестача відповідного обладнання для пересування, дефіцит умінь самопересування, нездатність самостійно орієнтуватися у просторі та ін.);

- інформаційний бар'єр, який має двосторонній характер, бо, з одного боку, інваліди мають труднощі в одержанні необхідної інформації про свої функціональні вади і способи їх компенсації, а з іншого – не можуть придбати носії інформації (телевізор, книги, пристрої та ін.);

- емоційний бар'єр, теж двосторонній, який є формою негативних емоційних реакцій оточуючих (глузування над вадою, неприязнь до самого факту інвалідності та ін.) та формою емоційного сприйняття й переживання самої особи з інвалідністю (жалість до себе, недоброзичливість до оточуючих, очікування підвищеної до себе уваги, намагання когось звинувачувати у своєму дефекті й т. ін.) – все це утруднює соціальні контакти в процесі взаємовідносин інваліда з соціальним середовищем;

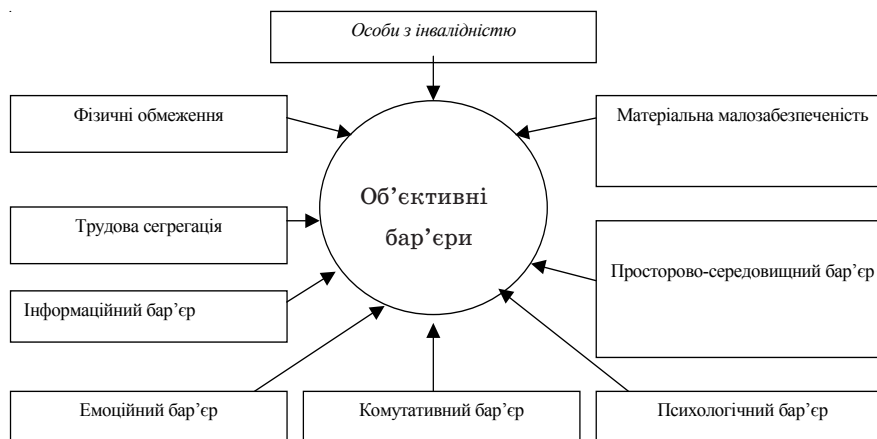
- комунікативний бар'єр, який, будучи зумовленим названими обмеженнями, значно ускладнює спілкування,

погіршує емоційний стан особи з інвалідністю і може призвести до різного роду психічних розладів.

Кумулятивний ефект діяння об'єктивних бар'єрів зумовлює психологічний дискомфорт особи з інвалідністю, спричиняє внутрішнє незадоволення своїм соціальним становищем у мікросоціумі (сім'я, освітня установа, друзі та ін.) і викликає неадекватну поведінку через деформоване сприйняття навколишнього світу загалом і безпосереднього соціального оточення зокрема, як і тих соціальних норм і цінностей, які визнані суспільством.

Схематично об'єктивні бар'єри на шляху до засвоєння особами з інвалідністю соціальних норм подано на рисунку.

Рисунок

Позаяк соціалізаційні норми індивід засвоює переважно до 23–25 років, є сенс зосередити увагу на особливостях соціалізації особи з інвалідністю саме в освітніх закладах, бо саме в цей період індивід отримує систематичні знання, набуває життєвий досвід у процесі спілкування і співпраці з однолітками та дорослими, здоровими й інвалідами. У цьому сенсі освітнє середовище сприяє не лише тому, щоб дитина з інвалідністю могла вступати у формальні чи неформальні стосунки в найближчому соціальному просторі,

розвивала і збагачувала власну самоцінність, усвідомлення особистісного “Я”, формувала в собі почуття впевненості й надії, а й тому, щоб вона набувала досвіду інтеграції в суспільство через включення у загальноосвітню й виховну діяльність у навчальному закладі і поза ним. Можливі кілька способів подолання об’єктивних бар’єрів.

Перший спосіб – взаємодія шкіл-побратимів, коли здорові діти і діти з інвалідністю зустрічаються на спільних святах, проводять ігри, змагання та ін., де діти з обмеженими функціональними можливостями можуть показати високі результати в окремих видах діяльності, що дасть їм можливість почуватися повноцінними учасниками організованих дій, набути досвіду спілкування із здоровими людьми на рівних.

Другий спосіб – створення у загальноосвітніх школах окремих класів для здорових дітей і класів для дітей з інвалідністю, які працюють кожен за своїми програмами, а у позаурочний час тісно співпрацюють. Важливим моментом у такій взаємодії є не тільки спілкування дітей-інвалідів зі здоровими дітьми у вільний від навчання час, а передусім сам факт їх навчання у звичайній загальноосвітній школі, належність до спільної вікової групи, відчуття причетності до справ, які відбуваються у дитячому колективі всієї школи. Цей важливий психологічний чинник є базовим у соціалізаційному процесі цієї категорії дітей.

Третім способом могло б бути включення дітей з інвалідністю у загальноосвітні класи разом із здоровими дітьми для повсякденного навчання за єдиними програмами. Позитивним тут є те, що діти з інвалідністю щоденно спостерігають зразки звичайної практики шкільного навчання, можуть їх порівнювати й намагатися наслідувати кращі з них. Труднощі у цьому процесі суто психологічні: потрібно створити такий психологічний клімат у класі, щоб здорові діти ставилися до дітей з інвалідністю доброзичливо, з розумінням, щоб у класі панувала атмосфера взаємодопомоги, щирості, зацікавленого спілкування. Цей спосіб найбільш результативний за умови ліквідації психологічного бар’єра у стосунках між дітьми.

При цьому вельми важливо враховувати індивідуальні освітні можливості й потреби дітей з інвалідністю: якомога раніше виявляти рівень складності інвалідності; здійснювати систематичний контроль за відповідністю обраної програми, педагогічного інструментарію та технології навчання реальному розвитку дитини; забезпечувати відповідну просторову і часову організацію освітнього середовища. Процес соціалізації засобами освіти організовувати так, щоб він не закінчувався шкільним періодом, а людина з інвалідністю була навчена удосконалюватися протягом життя. За таких умов забезпечуватиметься адекватна, а ще краще оптимальна соціальна адаптація дитини з інвалідністю у суспільстві, рівень якої визначатиметься передусім рівнем засвоєння та дотримання соціальних норм. А це означатиме, поза іншим, утвердження дитини з інвалідністю у правах на спадкування культурно-історичного і соціального досвіду в доступних для неї сферах.

Який би шлях не було обрано для соціалізації дитини з інвалідністю, освітнє середовище виступає важливою складовою загального соціального середовища для осіб шкільного віку і тих, хто навчається далі. Соціальне середовище огортає людину з моменту її народження і відтоді безперервно впливає на неї. Утім, поряд з усіма позитивними і негативними впливами, допомогою і турботою інших та виникаючими перешкодами, суттєве значення має те, як сама особа з інвалідністю сприймає цю турботу і допомогу, як реагує на перешкоди. Ці реакції можуть бути неадекватними, споживацькими, якщо не виховані, не розвинені ті базові здатності, які стануть для неї соціальними нормами повсякденного життя в суспільстві. До того ж дітям з інвалідністю незрідка бракує опанування необхідними здібностями, уміннями та й знання своїх особистісних ресурсів для сприйняття соціальних норм і організації власного життя відповідно до них. Незалежно від того, який шлях і спосіб обрано для засвоєння дітьми з інвалідністю соціальних норм, потрібно виявляти у них власні особистісні ресурси, які дадуть змогу обрати відповідні форми і методи опанування ними соціальних норм, вироблених суспільством.